

Izazovi demografskih promjena i primjer dobre prakse socijalnog rada sa starijim ljudima

AMRA ŠABIĆ*
Fakultet za socijalni rad
Sveučilište u Ljubljani
Ljubljana, Slovenija

Izvorni znanstveni rad
UDK: 364.013-053.9 : 364.46
doi: 10.3935/rsp.v21i2.1181
Primljeno: listopad 2013.

U posljednjih dvadesetak godina, demografske promjene stavljaju socijalnu politiku pred izazove pronalaženja alternativnih načina za osiguravanje održivosti državnog proračuna. Izazovi starenja stanovništva u zemlji na makrorazini države najvećim se dijelom rješavaju kroz mirovinske reforme i reforme tržišta rada, koje u trenutnim vremenima gospodarske krize ne postižu svoju svrhu. Drugi problem na mikro- i mezorazini postaje ranjivost, siromaštvo i socijalna isključenost starijih osoba, što stvara uvjete za formiranje stereotipa i predrasuda o starijim ljudima. Javlja se generacijsko otuđenje, koje na dugi rok može stvoriti porast sukoba između generacija i dodatno pogoršanje kvalitete života starijih osoba. Rješenje ove situacije mnogi autori vide u međugeneracijskoj suradnji i solidarnosti među svim trima generacijama (mladi, srednji i stara generacija). Stoga je cilj ovog rada skrenuti pozornost na doprinose prije navedenih čimbenika rizika i predstaviti model međugeneracijske solidarnosti preko međugeneracijskog volontiranja, razvijenog na Fakultetu za socijalni rad Sveučilišta u Ljubljani. Glavni cilj izlaganja je pokazati način na koji možemo postići dobre rezultate međugeneracijskog surađivanja između mladih i starih ljudi preko akcijskog istraživanja, s ciljem poboljšanja kvalitete života. Rezultati upućuju na značajnost međugeneracijskog volonterstva koje omogućava suradnju bez velike financijske investicije.

Ključne riječi: demografske promjene, socijalna država, međugeneracijsko surađivanje, istraživanje potreba i pronalaženje odgovora na njih, socijalni rad u zajednici i metode projektnog rada.

UVOD

U posljednje vrijeme svjedoci smo brzog starenja društva, gdje se s jedne strane jako povećao udio starog stanovništva, a s druge strane opada udio mladog stanov-

ništva. Karakteristika sadašnje strukture stanovništva Europske unije vrlo je velik broj ljudi koji su rođeni u dva desetljeća nakon Drugoga svjetskog rata i koje se često spominje kao *baby boom* genera-

* Amra Šabić, Fakulteta za socialno delo / Faculty of Social Work, Univerza v Ljubljani / University of Ljubljana, Topniška ulica 31, 1000 Ljubljana, Slovenia / Ljubljana, Slovenija, amra.sabic@fsd.uni-lj.si

cija. Prema podacima Eurostata (2012.), najviše ljudi iz *baby boom* skupine otići će u mirovinu između 2015. i 2035. godine, što će rezultirati dodatnim problemima u održivosti socijalnog i mirovinskog sustava. Uz to, povećava se i rizik da stariji ljudi neće dobiti adekvatnu pomoć i podršku na jednoj strani, a na drugoj povećava se teret ljudi koji brinu za njih, što ističu i različiti autori (Kump i Stanovnik, 2006.; Flaker i sur., 2008.; Hlebec, 2009.; Mali i Nagode, 2009.; Kolarič, 2011.; Ramovš, 2011.; Starc, 2011.). Pored rizika povezanih s demografskim promjenama, ti autori također naglašavaju mijenjanje potreba što zahtijeva stvaranje drugačijih oblika odgovora na njih.

Ovaj rad tako u prvom dijelu prikazuje pregled demografskih promjena u Europskoj uniji i Sloveniji (u jednom dijelu i kako je taj problem riješen u skandinavskim državama) te prelazi na model međugeneracijskog povezivanja kao model dobre prakse suradivanja i rada u zajednici. Prezentira se model *Istraživanje potreba i odgovora na njih, te provedba projekta* kroz koji se uz aktivaciju zajednice u kojoj ljudi žive, te uz uzimanje u obzir potreba ljudi i njihovih resursa, ukazuje na mogućnost rasterećenja socijalne politike i stvaranja zajednice za svaku dob, što je u 2012. godini bio i cilj Godine aktivnog staranja. Sveobuhvatni cilj godine bio je mijenjanje percepcije o starijim ljudima kao društvenom teretu, koji prema nekim autorima (iako statistike pokazuju suprotno) postaju novi društveni problem (Kump i Stanovnik, 2006.; Pahor i Domajnko, 2007.; Mali i Nagode, 2009.; Hlebec, 2009.; Kopač i Rakar, 2010.; Kolarič, 2011.).

Problemi s kojima se suočavamo utječu na održivost proračunske blagajne i nisu lokalne prirode, nego se pojavljuju u svim razvijenim regijama svijeta koje su prisiljene na transformaciju svojih politika i traže-

nje institucionalnih dogovora za rješavanje problema povezanih sa starenjem. Izuzetak ovdje su skandinavske zemlje, koje su na nove rizike reagirale puno brže i intenzivnije nego ostatak svijeta te su već u 1980-im godinama izdvajale veći postotak BDP-a za te rizike nego liberalne i kontinentalne zemlje dva desetljeća kasnije (Armingeon, 2006.).

Nastala situacija donosi mnoge izazove koji proizlaze iz starenja stanovništva. Radi se o izazovima koji su univerzalne prirode i uključuju tako pritiske na javne budžete i porezne sustave, kao i probleme koji se pojavljuju u održivosti mirovinskog i socijalnog sustava, koji u novostvorenom stanju stvaraju sukobe između generacija, uglavnom zbog raspodjele sredstava. Tako se pojavljuje potreba za reorganizacijom tržišta rada, koja bi prilagodila gospodarstvo i radna mjesta, posebno za stariju radnu snagu, na način zapošljavanja ili očuvanje radnih mjesta radno sposobnog starijeg stanovništva. Sadašnja financijska i gospodarska kriza dodatno povećava osnovni demografski izazov. No, da bi se trenutna situacija riješila, prema mnogim autorima (Boneli, 2006.; Kitschelt i Rehm, 2006.; Morel, 2006.), potrebna je i nova »post-industrijska socijalna država«, koja će, prema Stephens (2006.), promijeniti orijentaciju od novčanih transfera (mirovine, nezaposlenost, bolesti, invalidnosti, itd.) prema uslugama koje poboljšavaju sposobnost pojedinca za zarađivanje (aktivne politike zapošljavanja, potporne usluge za starije osobe, obiteljske usluge, itd.). Pored navedenih klasičnih promjena u socijalnoj politici, pojavljuje se i potreba za traženjem novih netradicionalnih rješenja, koja će pored osiguranja djelovanja socijalne države utjecati i na održavanje kvalitete života starijih ljudi, uzimajući u obzir i njihove želje, potrebe i mogućnosti okoline u kojoj žive.

DEMOGRAFSKE PROMJENE U EUROPSKOJ UNIJI I KRIZA SOCIJALNE DRŽAVE

Ozbilnost situacije možemo prepoznati u statističkim podacima Eurostata (2012.) prema kojima je u Europskoj uniji početkom 2010. godine bilo nešto više od 87 milijuna ljudi starijih od 65 godina, što je predstavljalo oko 17,4% ukupnog stanovništva. Ovi podaci mogu se usporediti s podacima s početka 1985., kada je bilo 59,3 milijuna osoba u dobi 65 i više godina starosti, što je predstavljalo 12,8% ukupnog stanovništva. Uz to, mijenja se i prosječna starost stanovništva koja je početkom 2010. u EU-27¹ bila procijenjena na 40,9 godina, u Hrvatskoj (41,3), a u Sloveniji (41,4) (čak više od 41 godine starosti). Dok je medijan dobi u državama članicama Europske unije ostao relativno stabilan između 1960. i 1980. godine, nakon 1980. godine stanovništvo je počelo relativno brzo stariti. Projekcije stanovništva Eurostat 2010. pokazuju da će se brzina kojom prosječna dob raste smanjiti u narednim desetljećima. Tako se očekuje da će se do 2060. godine u EU-27 prosječna dob stabilizirati na 47,6 godina, što je oko 15 godina više od stoljeća ranije.

Demografske promjene podudaraju se i s nizom drugih promjena (fleksibilizacija zapošljavanja, promjene obiteljskog života, trenutno funkcioniranje socijalne države, itd.), što utječe na pojavu takozvane krize socijalne države. Sarfati (2002.) i Kopač (2004.) među glavne uzroke krize socijalne države uvrštavaju međusobno povezane čimbenike koji se odnose na promjene u ekonomskoj sferi (promjene u strukturi radne snage - privremeni oblici zapošljavanja,

nja, nezaposlenost), procese globalizacije (globalna konkurentnost), promjene u sferi obitelji i kućanstva (povećan broj jednoroditeljskih obitelji i s tim povezanih problema u usklađivanju obiteljskog rada i poslovne karijere), te demografske promjene.

Vežano na demografske promjene, podaci Eurostata (2012.) pokazuju da će tijekom iduća tri desetljeća ovisnost starijih osoba² postati globalni izazov. Ukupni koeficijent dobne ovisnosti (izračunava se kao odnos ovisnih ljudi, mladih i starih, u odnosu na populaciju u dobi od 15 do 64 godine starosti) trebao bi biti povećan s 49,3% u 2010. na 77,9% u 2060. godini (Eurostat, 2012.), a to će posljedično utjecati i na sposobnost obitelji da osigura brigu za svoje bližnje. Kao što ističe Munday (2003.), to će imati očigledan utjecaj na pružanje socijalnih usluga, ne samo u socijalnom radu, nego i općenito, što može jako doprinijeti dodatnoj eroziji profesionalnih granica socijalnog rada, pa je nužno pronaći nove mehanizme i inicijative za pružanje pristupačne skrbi za starije osobe.

STANJE MIROVINSKE POLITIKE U SLOVENIJI

U Sloveniji se učinci demografskih promjena osjećaju već od 1991. godine, zbog čega je Slovenija već u devedesetim godinama izvela dvije velike mirovinske reforme (1992. i 1999. godine). Najvažnije promjene uvedene su 1999. godine s usvajanjem Zakona o mirovinskom i invalidskom osiguranju (ZPIZ-1, Službeni glasnik RS, br. 106/1999), koji je stupio na snagu 1. siječnja 2000., te je izmijenjen i dopunjen nekoliko puta. Mirovinska reforma uvela je postupno povećanje dobi umirovljenja,

¹ EU-27: Države članice EU-a 1. siječnja 2007.: Belgija, Bugarska, Češka, Danska, Njemačka, Estonija, Irska, Grčka, Španjolska, Francuska, Italija, Cipar, Latvija, Litva, Luksemburg, Mađarska, Malta, Nizozemska, Austrija, Poljska, Portugal, Rumunjska, Slovenija, Slovačka, Finska, Švedska i Velika Britanija.

² Ovisnost ovdje znači omjer između broja ljudi u dobi od 65 ili više godina i broja ljudi u dobi od 15 do 64 godina

smanjenje razlika u uvjetima za odlazak u mirovinu između muškaraca i žena, jačanje veza između doprinosa i prava (produženje obračunske dobi s najboljih 10 na 18 godina osiguranja, smanjenje godišnje stope procjene, itd.) te kombinaciju različitih financiranja osiguranja (takozvano dodatno osiguranje i osiguranje temeljem ulaganja) (Ministarstvo rada RS, 2005.). Unatoč tome, odnos između osiguranika i umirovljenika pao je s 1:2,3 u 1990. godini na 1:1,48 u 2011. (Zavod za mirovinsko i invalidsko osiguranje RS, 2013.), što pokazuje da, unatoč svim naporima, to nije osiguralo održivost mirovinskog sustava.

Drugi pokušaj postizanja održivosti mirovinskog sustava vidljiv je u naporima Slovenije da već od 2011. godine pokrene novu reformu mirovinskog sustava. U 2012. godini tako je usvojen novi Zakon o mirovinskom i invalidskom osiguranju³ (ZPIZ-2), koji uzima u obzir sve preporuke Europske unije. Najvažnije promjene uvedene u novom ZPIZ-2 su: produljenje dobi za umirovljenje (s 57 godina i 4 mjeseca za žene i 58 godina za muškarce na 65 godina starosti u 2012.), produljenje punog radnog staža (s 35 godina i 9 mjeseci za žene te 40 godina za muškarce na 40 godina radnog staža), ukidanje razlika među spolovima (muškarci i žene odlaze u mirovinu pod istim uvjetima), drugačiji izračun mirovinske osnovice (s 18 na 24 najbolje godine), uvođenje novih bonusa za nastavljanje rada po ispunjavanju uvjeta za odlazak u mirovinu te malusa za prijevremenu mirovinu, kao i uvođenje novih informacijskih osobnih evidencija⁴. Novi zakon predviđa prijelazno razdoblje koje istječe 31. pro-

sinca 2018. Unatoč tome, slovenski analitičari upozoravaju da će zbog demografskih promjena, po isteku prijelaznog razdoblja (2018.) biti potrebna ponovna reforma, za koju se očekuje da će se dogoditi 2020. godine.

PERCEPCIJA MEĐUGENERACIJSKIH SUKOBA I SOLIDARNOSTI TE ULOGA SOCIJALNOG RADA

Zbog trenutnih promjena u mirovinskoj politici moguće je očekivati da će to imati utjecaja i na percepciju sukoba između starih i mladih ljudi. Prema EQLS⁵ (2007.), u Sloveniji je percepcija međugeneracijskih sukoba u 2006. godini bila neočekivano niska – 80% ljudi smatralo je da ti sukobi ne postoje ili su rijetki. Varijacije možemo otkriti u 1991., 1992. i 1999. godini, što Hlebec (2009.) povezuje s velikim promjenama u društvu kao cjelini (neovisnost Slovenije) ili u sektoru koji se odnosi na određenu populaciju (mirovinska reforma 1999. godine). Također, u usporedbi s prethodna dva EQLS istraživanja (2003., 2007.), razina percepcije sukoba između mladih i starih ljudi u Europi u 2011. godini ostala je prilično niska (EQLS, 2012.). Veći rast napetosti između starih i mladih percipiraju oni koji ocjenjuje državni mirovinski sustav nepovoljnijim.

Unatoč niskoj razini napetosti i sukoba između generacija, sa staranjem socijalna isključenost raste. Zato se u različitim europskim dokumentima (Zelena knjiga, 2005.; Lisabonski sporazum, 2009.; Europa, 2020.; Povelja Europske unije o temelj-

³ Zakon je stupio na snagu 1. siječnja 2013.

⁴ Predviđeno je osnivanje baze osobne evidencije obveznog osiguranja, gdje će se za svaku osiguranu osobu posebno bilježiti njegovi ili njezini matični podaci o obračunu i plaćanju doprinosa. Na taj će način osigurana osoba u svakom trenutku moći dobiti informacije i kontrolu nad tim je li za nju zapravo plaćen doprinos poslodavca za mirovinsko i invalidsko osiguranje.

⁵ EQLS – European Quality of Life Survey (Europsko istraživanje o kvaliteti života).

nim pravima iz 2010.; Odluke o zdravom starenju tijekom cijelog života 2012., itd.) naglašava potreba za uklanjanjem siromaštva i socijalne isključenosti (Strategija EU: Europa 2020. postavlja za cilj uklanjanje siromaštva i socijalne isključenosti za najmanje 20 milijuna ljudi). Tako, europske vlade pokušavaju pronaći načine povećanja uključenosti starijih osoba u društvo i očuvanja njihovih aktivnosti, što bi rezultiralo ekonomskom koristi za društvo kao cjelinu i ujedno povećalo njihovo fizičko, mentalno i socijalno blagostanje.

Sustavi socijalne zaštite i pitanja vezana za siromaštvo i socijalnu isključenost, također utječu na aktivno starenje na tržištu rada, u zajednici, kao i na zdravo starenje. Sustavi socijalne zaštite i politika zapošljavanja trebali bi se međusobno podupirati, kako bi potaknuli ljude i omogućili im daljnje obavljanje njihove profesionalne aktivnosti, dok bi programi socijalnih transfera, zdravstvene i socijalne usluge, koje se pružaju starijim osobama, omogućavale da aktivno sudjeluju u društvu i održe svoj samostalni život (Europska komisija, 2012.).

Iz navedenog, može se zaključiti da će se u budućnosti morati tražiti alternativne mogućnosti održavanja pristojnog društvenog položaja starijih ljudi, gdje će trebati pored međugeneracijske solidarnosti poticati i međugeneracijske interakcije i s njima povezani socijalni kapital pojedinca i samog društva. A kad govorimo o socijalnom kapitalu, tu ponajprije mislimo na neformalne mreže koje proizlaze iz solidarnosti i emocionalne povezanosti kao potpora formalnim oblicima pomoći starijim ljudima (Lin, 2001.; Pichler i Wallace, 2009., u Dobrotić i Laklija, 2010.; Žganec, 1995.; Wall i sur., 2001.).

Naša društva tako moraju pronaći nove načine da iskoriste potencijal mladih i starijih građana te svoje zajednice. Za suočavanje s prije navedenim promjenama bit će potreban doprinos svih sudionika: potrebno je razviti nove oblike solidarnosti između generacija, uzajamne podrške i prijenosa znanja i iskustva (Zelena knjiga, 2005.), a to može značajno pridonijeti rješavanju izazova starenja stanovništva i ostvarivanja kohezivnog društva. Dobro ishodište za poticanje solidarnosti i prijenos znanja je niska stopa neslaganja i napetosti među generacijama. Prema podacima Eurobarometra iz 2009., u svim se državama članicama najmanje dvije trećine ispitanika donekle ili uopće ne slaže s tvrdnjom da su stariji ljudi teret društva: ukupna razina neslaganja bila je u rasponu od 66% u Litvi do 95% u Nizozemskoj. Osim toga, apsolutna većina ispitanika u 19 zemalja članica, a relativna većina u sljedećih 8, nije se složila s tvrdnjom da su stariji ljudi teret društva.

Nadalje, podaci pokazuju da mlađi ispitanici nisu nužno vidjeli starije ljude kao teret za društvo, a najstariji ispitanici (stariji od 64 godine) i većina umirovljenika složila se s tom tvrdnjom (25% i 22%, u usporedbi s, primjerice, 12% mladih u dobi 15-24 godine i 16% osoba u dobi od 55 do 64 godine) (Eurobarometar, 2009.). To sugerira da stariji ljudi, u usporedbi s ostatkom populacije, sami sebe vide kao teret društva, što bi objasnilo izvještaje starijih ljudi: »(...) ne trebam nikakvu pomoć«, »kako je njima tako (...) posve dobro« i da su »(...) zadovoljni sa svojim položajem« (Leskovšek, Mali i Rihter, 2013.⁶), odnosno žele biti neovisni i preuzeti odgovornost za vlastitu budućnost (»Kad ne budem više u stanju brinuti se sama za sebe, prodat

⁶ Još neobjavljeno istraživanje Općine Ljubljana (2013.): Leskovšek, V., Mali, J. & Rihter, L., *Ugotavljanje potreb starejših na območju Mestne občine Ljubljana* (2012.-2013.).

ću kuću, te s veseljem otići u dom za starije. Jer tada ne bi živjela s kćerima, tako da njima ne bi bili na putu, ja znam da one imaju svoj vlastiti život.«⁷).

Suprotno tome, podaci o neslaganju o tome što je dobro i korisno za društvo pokazuju posve drugačiju sliku. Među najmlađima ispitanicima (mlađi od 25) najviše je onih koji misle da se mladi i stariji ljudi jednostavno ne slažu o tome što je najbolje za društvo (Eurobarometar, 2009.). Na primjer, tri četvrtine mladih od 15 do 24 godine slaže se da je to slučaj, u usporedbi s oko dvije trećine ispitanika u drugim dobnim skupinama (66% - 69%), što ukazuje na loše međugeneracijske odnose. To ilustriraju tvrdnje Mali i Nagode (2009.) da između generacija nema suradnje, kontakta i suživota na svim trima razinama (mikro-međugeneracijski suživot u obitelji i socijalnim mrežama, mezosuživot u zajednici, makrosuživot cijelog društva), što je rezultat društvenog razvojnog procesa individualizacije koji također narušava međugeneracijsku solidarnost. Štoviše, »U skladu sa svojim interesima današnje produktivno orijentirano društvo stvorilo je sliku starih ljudi kao slabića, ovisnih, neproduktivnih i neaktivnih članova društva« (Mali, 2011.: 657).

Jedna od posljedica raskida ove veze također je i masovna usamljenost starih ljudi, gdje i sami često ne vide konkretne mogućnosti koje im nudi ovaj životni stadij (Ramovš, 2011.). Povećanju jaza između generacija doprinose različite poduzetničke aktivnosti i otuđena rodbina gdje se starije ljude često vidi kao izvor bogatstva preko darivanja i nasljedstva te nudenja jeftinih usluga za njih (Zaštita starijih ljudi, Strategije, 2010., 2006.). A s druge strane, socijalne veze su važan resurs socijalne politike (Dobrotić i Laklija, 2012.).

Politika bi u tom kontekstu morala pronaći načine, ne samo u obliku produžavanja radne aktivnosti starog stanovništva, poticanja različitih oblika uključivanja populacije starijih u društvo (jačanje društvenog kapitala, oblici pomoći u zajednici, itd.). Kao što navode Mali i Nagode (2009.), stojimo pred izazovom traženja novih odgovora, nadilaženja paradoksa međugeneracijskih podjela i nepravda u polju dugoročne skrbi, zdravstvenih i socijalnih usluga, traženja sinergije različitih disciplina u stvaranju sustava socijalnih usluga koje bi bile po mjeri čovjeka.

Pored toga, poseban problem također je porast ranjivosti starih ljudi, koja se pojavljuje prvenstveno zbog smanjivanja uloge socijalne države (povlačenje države iz ponude određenih socijalnih usluga), a i reforme mirovinskog sustava (Kolarič i sur., 2009.; Hlebec i Filipović Hrast, 2009.; Hlebec i sur., 2010.). Nejednakost u raspodjeli moći i distribuciji prava te naknada i doprinosa između generacija stvorit će osnovu za nastanak sukoba koji vode u zahtjev za reformom moderne socijalne države (države blagostanja), odnosno zahtjev za novim međugeneracijskim ugovorom (Kolarič, 2011.). Socijalna pravednost, kao misija socijalnog rada, uključuje (pre)raspodjelu društvenih resursa, kako bi se povećala dostupnost javnih dobara i usluga, što s promjenama u socijalnoj politici postaje novi izazov. Sužavanje socijalne države stoga zahtijeva iscrpan i argumentiran pregled doprinosa socijalnog rada socijalnoj državi te doprinosa socijalnog rada i socijalne skrbi socijalnoj pravdi.

Novonastale promjene u socijalnom kontekstu tako utječu i na ulogu socijalnih radnika, zbog čega se javlja potreba za redefiniranjem uloge, metoda i koncepata socijalnog rada. U prošlosti fokus socijal-

⁷ Istraživanje potreba starijih ljudi kao polazište za provedbu projekata međugeneracijske suradnje u 2012. godini na Fakultetu za socijalni rad, Sveučilišta u Ljubljani (neobjavljen tekst).

nog rada bio je usmjeren na potrebe ljudi, preko kojih se mjerila kvaliteta života i na osnovi kojih su se razvijale usluge. Danas, s individualizacijom odgovornosti za vlastiti život te ideologijom neoliberalizma potrebe postaju stvar pojedinca, koje mora sam zadovoljiti na tržištu usluga. U tom smislu, neoliberalizam podupire globalizaciju, shvaćenu kao izvor procesa prirodnog gospodarskog rasta, koji prisiljava industrijalizirane zemlje da smanje socijalne i ekološke kriterije kako bi ostali konkurentni na svjetskom tržištu (Stark, 2011.). Sredstva za postizanje tog cilja su razgradnja socijalnih usluga i smanjenje državnih deficita, koji ometaju državnu uspješnost. U tom smislu, uloga socijalnog radnika više nije samo omogućavanje pristupa različitim oblicima pomoći i uslugama te njihova organizacija, nego i aktivizam unutar kojeg će se morati dogoditi transformacija u razumijevanju potreba kao prava pojedinca, što bi na primjeru starih ljudi bilo pravo na dostojnu starost. Potrebna je kontekstualizacija socijalnog rada, gdje se uloga socijalnog radnika ne smije razumjeti izvan konteksta potreba korisnika.

Kao posljedica demografskih promjena, u posljednjih nekoliko godina može se vidjeti veliki porast različitih programa međugeneracijske suradnje, ali unatoč svim naporima, još uvijek se ne postiže cilj mijenjanja normi, uvjerenja i postupaka potrebnih za postizanje vizije Ujedinjenih naroda (2007.), a to je **društvo za sve uzraste**. Stoga, Kump i Stanovnik (2006.) smatraju da se dobrobit svih generacija u zajednici može postići samo kroz napore svih sektora: socijalnog, ekonomskog i kulturnog. Zajednicu u ovom kontekstu definiramo isto kao i Blow i Timm (2002.) koji je razumiju kao društvenu mrežu važ-

nih odnosa, koju karakterizira razumijevanje, izvornost, veze, zajednička značenja, odanost i predanost. Zajednica tako daje kontekst za potporu i ohrabrenje (Bakan, 1996.) i uključuje elemente kao što su participacija u grupi, sudjelovanje, vezanost i povezanost (Hegelson, 1994.). Iz takvog shvaćanja zajednice autori izvode tvrdnju da je prisutnost ili odsutnost ovog tipa zajednice odlučujuća u raspletima procesa pomoći pojedincima, obiteljima i grupama. Važno je da starije ljude ne vidimo samo kao pasivne primatelje pomoći, nego i kao aktivne članove zajednice⁸.

Jedan od poznatih primjera koji je u skladu s konceptom društva za sve uzraste razvijen je u Centru za međugeneracijsko učenje na Sveučilištu Temple u Sjedinjenim Američkim Državama, gdje su razvili model izgradnje zajednice pod nazivom *Zajednica za sve uzraste* (eng. *Communities for all Ages*). Koncept se temelji na ideji izgradnje zajednice koja promiče dobrobit svih generacija te potiče ovisnost i recipročnost (Henkin, 2007.). Radi se o namjernom stvaranju mreže društvenih odnosa, formalnih i neformalnih aktivnosti i usluga, koje zajedno utječu na dobrobit ljudi u svim fazama života (Zajednica za sve uzraste, 2002.). Proizlazi da starenje stanovništva otvara mogućnosti za brojne ljude, koji obično djeluju i misle drugačije, ali sa zajedničkim ciljem poboljšanja dobrobiti zajednice i njenih ljudskih i prirodnih resursa. Model pretpostavlja da će se dogoditi promjena u misaonom procesu, kao i u funkcioniranju pojedinaca i organizacija u susjedstvu i zajednicama, za što je bitno zajedničko obrazovanje i međugeneracijsko učenje (Henkin, 2007.).

Da bi mogli polaziti od ovog koncepta, moramo ponajprije dubiski razumjeti

⁸ Prema podacima Eurobarometra (2007.), u Sloveniji 48% umirovljenika izražava spremnost za volonterstvo; u EU-27 spremnost umirovljenika za volontiranje je 44%.

životne situacije starih ljudi u modernom društvu neoliberalističkih rizika. Budući da su zajednice vrlo različite, metode i pristupi za rješavanje i zadovoljavanje potreba moraju uvijek biti prilagodljivi svakoj zajednici, a takva usmjerenost na zajednicu, u praksi socijalnog rada, zahtijeva jednostavne, a u isto vrijeme kompleksne aktivnosti koje stavljaju zajednicu u centar procesa pomoći. Socijalni radnici koji su prihvatili smjernice rada u zajednici, obvezali su se najprije upoznati zajednicu i tek onda, kad su dobivene informacije o tome što zajednica treba, mogu spojiti formalne i neformalne oblike podrške u zajednici po načelu poštovanja korisnika / članova zajednice (Martinez-Brawley, 1995.: 547).

PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Navedene demografske promjene i njihov utjecaj na život starih ljudi te porast raznih vrsta međugeneracijskih programa u cijelom svijetu ne prati i ekspanzija sustavnog istraživanja na ovom području (Hatton-Yeo, 2010.). Populacija starih ljudi nalazi se zbog demografskih promjena u istraživačkom fokusu, no ipak nemamo istraživanja koja pokazuju ukupnu sliku životne situacije starih osoba. U svjetskim mjerilima može se pratiti samo statističke podatke o demografskim promjenama i njihovom gospodarskom utjecaju (istraživanja Eurostat, EuroPOP, Ujedinjeni narodi, itd.), dok su istraživanja o potrebama ljudi parcijalna, usmjerena na određene dijelove njihovog života te samo za pojedinačne države⁹. Tako i u Sloveniji možemo naći puno po-

dataka o kvaliteti života starih ljudi, kao što su: prihodi i siromaštvo (Stropnik i Stanovnik, 2002.; Kump i Stanovnik, 2006.; Stropnik i sur., 2010.), stanovanje (Filipović i Hlebec, 2006.), mreže i zajednice (Mandič i Hlebec, 2005.; Filipović i sur., 2005.; Hlebec i Filipović Hrast, 2009.; Kump i Jelec Krašovec, 2010.) te zdravstvo i dugotrajna skrb (Pahor i Domajnko, 2007.; Flaker i sur., 2008.; Mali, 2009.; Hlebec, 2010.), a nedostaje nam cjelovitih istraživanja potreba ljudi koje su svrha istraživanja u socijalnom radu. Identificiranje potreba u socijalnom radu je davanje glasa korisnicima s ciljem definiranja potreba iz njihove perspektive i mijenjanja hijerarhijskih odnosa moći koji se često javljaju u odnosu socijalni radnik – korisnik, što je suprotno etičkom načelu u istraživanju u socijalnom radu, koje eksplicitno zahtijeva od istraživača pravednu raspodjelu moći, istraživanje u korist sudionika i odnos poštivanja. Primjer takvih parcijalnih odnosa možemo vidjeti i onda kada se pojavi interes za istraživanjem potreba od strane države. Te su studije obično kvalitativne i temelje se na pretpostavkama stručnjaka o potrebama. Ovakav pristup zahtijeva da se najprije napravi kvalitativna studija, koja će ukazati na realne potrebe (s namjerom definiranja/identifikacije fenomena/poja), a tek onda kvantitativna studija s kojom ćemo ocijeniti razmjer pojava. Tako nedostaju istraživanja koja bi svoj fokus usmjerila na istraživanje potreba i međugeneracijsku suradnju na mikrorazini svakodnevnog života, kako bi iz istraživanja proizašle naše akcije i

⁹ Hill, K., Kellard, K., Middleton, S., Cox, L., Pound, E. (2007). *Understanding Resources in Later Life: Views and Experiences of Older People*. York: Joseph Rowntree Foundation; German Federal government's research agenda for demographic change (2011). *The New Future of Old Age*. Berlin: Federal Ministry of Education and Research (BMBF), Division of Demographic Change, Human-Machine Cooperation; Ward, L., Barnes, M., Gahagan, B. (2012). *Well-being in old age: Findings from participatory research*. London: University of Brighton and Age Concern Brighton, Hove and Portslade; Hill, K., Sutton, L. and Hirsch, D. (2012). *Living on a Low Income in Later Life*. London: Age UK; Oldfield, K., Godwin, L. (2012). *Older People's Views on State Pension Reform*. London: Age UK; itd.

gdje bi istraživanje uključivalo etički vidik socijalnog rada¹⁰.

Uz to, brza procjena potreba (Grebenc, 2005.) pokazala je da u zajednici postoje usluge (uglavnom ih nude neprofitne organizacije) koje osigurava država, no problem je u tome što su oblikovane po načelu od vrha prema dnu – *top down* (proizlaze iz stavova / mišljenja stručnjaka, politike, a ne iz potreba pojedinaca). Tako se stvara raskorak/jaz između potreba zajednice i usluga koje se nude. Dodatni problem predstavlja to što se i u slučajevima kada su potrebe adekvatno percipirane, odgovori na potrebe planiraju se bez korisnika, što rezultira različitim uslugama, koje provode različite organizacije, a pritom nema kontrole nad kvalitetom rada. Nadalje, naša iskustva ukazuju da su te usluge najčešće financirane od strane vlade putem natječaja i obično zadovoljavaju samo dio potreba korisnika ili zajednice. Tako se pojavljuje parcijalno zadovoljavanje potreba, gdje dio njih ostaje zanemaren, a budući da nitko ne prepoznaje i ne uključuje zajednicu kao sugovornika, taj jaz ostaje neprepoznat i dio potreba nepokriven. Iz toga proizlazi da bi država trebala osigurati/regulirati zadovoljavanje kolektivnih potreba i uz to omogućiti zajednici da uspostavi mrežu usluga kako bi se zadovoljile potrebe na razini pojedinca, na način da svaki pojedinac dobiva usluge prema individualnim potrebama (usluge po mjeri čovjeka).

MODEL MEĐUGENERACIJSKOG POVEZIVANJA

Kao odgovor na isprepletene faktore koji utječu na kvalitetu života starih ljudi i u želji da se prevladaju stereotipne predožbe pojedinaca i ostvari bolja pripre-

mljenost studenata za rad u praksi, kao i međugeneracijski suživot, na Fakultetu za socijalni rad u posljednje dvije godine razvili smo model *Istraživanja potreba i odgovora na njih, te provedba projekta*. Rad je prilično složen, sastoji se od četiri dijela koji su međusobno povezani: istraživanje potreba, izrada »karte« usluga u zajednici za starije osobe, zajedničko traženje odgovora na specifične potrebe/želje, te provedba projekta – inovacije u smislu poboljšanja kvalitete života starijih osoba.

Kroz model željeli smo utvrditi primjerenost pristupa i metoda za provedbu projekata u zajednici zajedno sa starijim ljudima. Kada u socijalnom radu govorimo o pristupu u zajednici, mislimo na suradnju s ljudima, omogućavanje kvalitetnog života u njihovoj neposrednoj životnoj sredini, s najvišom razinom sudjelovanja i uključenosti korisnika, što znači preokret od društvene kontrole i institucionalne brige ka poticanju promjene i emancipaciji ljudi u procesu pomaganja. Pritom polazimo od uvjerenja da sama zajednica, kao prostor, pruža različite usluge, koje mogu biti usmjerene prema međugeneracijskoj solidarnosti. S obzirom na navedeno, kod oblikovanja modela svoj fokus usmjerili smo na mogućnost uspostave projekata u zajednici, kao odgovora na potrebe starijih ljudi u njihovoj lokalnoj sredini. To uključuje različite elemente kao što su: mreža angažmana, održivost, odgovori na potrebe, pitanja uspostavljanja suradnje u zajednici uz pomoć međugeneracijskih veza, testiranje metoda akcijskog istraživanja – brza procjena, promatranje s participacijom, intervjui, međugeneracijsko volontiranje¹¹. Pritom smo koristili metodologiju akcijskog istraživanja. U socijalnom radu akcijsko

¹⁰ Poštovanje privatnosti i dostojanstva osobe, suglasnost za suradnju, anonimnost i povjerljivost, jednakopravnost, objektivnost, interesi osobe, kulturna specifičnost, itd. (D'Cruz i Jones, 2004.).

¹¹ Međugeneracijsko volontiranje je svako volontiranje, koje se događa u društvenom suživotu između dvije ili više osoba različitih generacija i u kojom obje strane nešto dobiju i nešto daju.

istraživanje je središnji način istraživanja, što znači da model kao takav na holistički način obuhvaća suštinu socijalnog rada. Kao što navodi Mesec (1994.), govorimo o pristupu koji je praktičan i znanstveno relevantan i koji omogućava neposredno apliciranje rezultata unutar određenog konteksta.

Glavna svrha takve istraživačke strategije je kontinuirano prilagođivanje projekta u odnosu na dobivene podatke te pritom uključivanje različitih razina sudjelovanja istraživača kao i ostalih aktera (McKie, 2002.). U tom smislu, akcijsko istraživanje trebalo bi omogućiti otkrivanje praktičnih problema i potreba, identifikaciju rješenja za praktične probleme, oblikovanje novih i boljih načina postupanja, poboljšanje relevantnosti i važnosti nalaza, a doprinosi i »širem pogledu« u praktičnom pothvatu (Mesec, 1994.). Tako akcijsko istraživanje također rješava probleme socijalnog rada kao znanosti (npr. rješava probleme praktične korisnosti, niskog stupnja važnosti i objektivnosti, redukcionizma i pojednostavljenja).

Međutim, podaci koje ćemo dobiti s akcijskim istraživanjem neće imati dalekosežnog dometa u procesu planiranja pomoći ako ne uzmemo u obzir resurse u zajednici. Tako je osnova za oblikovanje projekta definiranje potrebe na način koji omogućava i istraživanje resursa u svrhu njihovog zadovoljavanja, što je u povijesti socijalnog rada stvorilo pomak od institucionalne brige za čovjeka ka stvaranju uvjeta za razvoj socijalnog rada u zajednici. Promjene u socijalnoj politici i društvu nalažu socijalnom radu da se u procesu pružanja pomoći i podrške, pod utjecajem eko-sustavne, radikalne i antidiskriminatorne teorije te pod utjecajem teorijskih koncepata koji se temelje na osnaživanju (eng. *empowerment*) i zagovaranju prava, pomakne od tradicionalnog institucionalnog modela

prema pristupima u zajednici (Dragoš, Žnidarec Demšar, 2005.). Humphries (1994.) tako razvija svoj pristup istraživanja koji se temelji na osnaživanju. Radi se pristupu koji je sinteza strukturnih, postmodernih i poststrukturnih teorija osnaživanja (primjerice, Foucault, 1978., 1980. i Sawicki, 1991.). To je integrirani pristup osnaživanja u istraživanju. Humphries (1994.) vidi dva naizgled suprotstavljena stajališta o moći kao komplementarna i kao složenija razumijevanja moći kako na makrorazini dominacije tako i na postojećoj svakodnevnoj mikrorazini odnosa među ljudima.

S pristupom rada u zajednici usmjereni smo na organiziranje i dobivanje pomoći u zajednici, podupirući postojeće oblike solidarnosti u svakodnevnom životu i nove oblike suradnje sa zajednicom (Dragoš, Žnidarec Demšar, 2005.). Navedeni pristup proizlazi iz činjenice da individualizacija, koja je jedna od ključnih značajki sustava u nastajanju, može uz dobrobit koju donosi, pridonijeti i većoj izolaciji i usamljenosti korisnika, kao prvo zato jer ih sama potreba po definiciji izolira i stvara točku pomoći koja može biti isključena iz društvenih mreža (Flaker i sur., 2008.). Jedna od opasnosti jačanja formalnih oblika pomoći je potkopavanje i razgradnja neformalne pomoći. Zato je kod planiranja pomoći u zajednici važno znati da socijalnu mrežu pojedinaca čine formalni (formalizirani kontakti s okolinom) i neformalni oblici integracije (obitelj, rodbina, susjedi i prijatelji, oni na koje se možemo osloniti u situacijama potrebe) (Mali, 2008.). Sve ovi oblici integracije važan su dio nečijeg društvenog kapitala. Sam poticaj neformalnih mreža potpore i šire društvene mreže formalne potpore u obliku međugeneracijske integracije i solidarnosti može i značajno pridonijeti razvoju gospodarstva, kroz primjenu akumuliranog znanja i iskustava starih ljudi, te također time se ublažava potrebu za reformama, koje su

posljedica starenja društva, a koje starije ljude pritom guraju među novoformirano marginalizirano stanovništvo.

Tako pri planiranju projekata u zajednici moramo uzeti u obzir sve izvore pomoći u određenoj lokalnoj sredini i osmišljavati ih kako bi oni pomogli starijim ljudima (Grebenc, 2005.). Važno je da u ovom koraku, na temelju podataka dobivenih istraživanjem, razmislimo o tome tko su važne osobe, institucije – resursi u zajednici s kojima moramo doći u kontakt kako bi se inovacije mogle izvesti. U tom smislu, model okrepljuje neformalnu pomoć kroz oblikovanje inovacije. Inovacija u tom pogledu je novi, drugačiji odgovor na specifične potrebe pojedinca. Može se odnositi na proces, uslugu, metodu, koja je nova i koja stvara dobrobit korisnika, poboljšava njegov položaj. Dobre inovacije značajan su pomak u razmišljanju kako za stručnjake tako i za korisnike, osobito one koji su na poziciji moći. Bit je osnažiti i dati moć ljudima koji su u nepovoljnom položaju na bilo koji način.

Tako se na temelju informacija dobivenih istraživanjem potreba i resursa u zajednici napravi plan za provedbu inovacija. Plan bi trebao sadržavati podatke o ciljevima i željenim rezultatima inovacije, načinima ili strategijama povezivanja osoba s resursima u zajednici, odgovornima za određene zadatke – uloge članova tima te vremenski plan pojedinačnih koraka izvedbe inovacija. Fokus je tu usmjeren na međugeneracijski aspekt i opseg inovacija, koji bi trebao biti realno postavljen s obzirom na vrijeme koje imamo za provedbu inovacija.

U skladu s pravilima akcijskog istraživanja, ispitivanje modela *Istraživanje potreba i odgovora na njih, te provedba pro-*

jekta provedeno je između 2010. i 2012. godine. U samom testiranju sudjelovalo je oko 200 studenata 1. i 4. godine studija na Fakultetu za socijalni rad, Sveučilišta u Ljubljani. Studenti su bili podijeljeni u skupine po tri (u nekim projektima je bio tim sastavljen iz jednog ili dva studenata, ovisno o samoj kompleksnosti projekta), gdje su svi članovi tima imali isti opseg obaveza. Projekti su bili provedeni u njihovoj lokalnoj zajednici, što je rezultiralo pokrićem svih regija Slovenije. Model se u obliku projektnog rada od tada, kao oblik studijskih obaveza, izvodi svake godine.

Studenti Fakulteta za socijalni rad, takozvani međugeneracijski volonteri, izveli su uz našu potporu 165 projekata međugeneracijskog surađivanja, gdje su bili uzeti u obzir svi prije navedeni elementi akcijskog istraživanja i provedbe međugeneracijskih projekata u zajednici koje možemo razdijeliti u četiri velike skupine: međugeneracijsko surađivanje gdje je glavna pomoć starijim ljudima (na primjer fizičke aktivnosti, prikupljanje financijskih sredstava, čišćenje doma starih ljudi, priprema drva za ogrjev, itd.); međugeneracijsko surađivanje gdje je u središtu prijenos znanja od mladih k starijim ljudima (korištenje suvremene tehnologije: mobiteli/računari/bankomati, učenje jezika, ples, masaža...), od starih ljudi k mladim (kuhanje, ručni radovi (izrada čipke, fotografija, lutaka, itd.)...), ili obostrana razmjena znanja; povezivanje više generacija (unutar obitelji, u zajednici...) i podizanje javne svijesti (snimanje filma, organizacija festivala...).

METODOLOGIJA IDENTIFICIRANJA POTREBA

Prema engleskoj studiji GO (eng. *Growing Older Programme*)¹², glavni čim-

¹² U Engleskoj se projekt GO provodio od 1999. do 2004. te uključuje 24 istraživanja na mnogim područjima kvalitete života i suživota generacije starijih ljudi.

benici koji utječu na kvalitetu života u starijoj dobi su međuljudski odnosi (96% ispitanika), dom i susjedstvo (96%), psihičko blagostanje i izgled (96%), aktivnosti i hobiji (93%), zdravlje (85%), društvena uloga (80%) i neovisnost (69%) (Walker, Hagan, 2004.).

Za potrebe našeg akcijskog istraživanja uporabili smo indeks potreba, objavljen u monografiji *Dugoročna skrbi, nacrt potreba i odgovora na njih* (Flaker i sur., 2008.), koji predstavlja katalog potreba ljudi¹³ u dugoročnoj skrbi. Indeks potreba uključuje kategorije kao što su stan, rad i novac, svakodnevni život, nelagodnosti u interakcijama, kontakti i društvenost, institucionalna karijera, neovisnost i pripadnost, umjesto hospitalizacije i institucionalizacije.

Na temelju indeksa prezentiranih u monografiji, u svrhu istraživanja potreba ciljne skupine naš fokus je bio usmjeren na područje procjene života iz perspektive starih ljudi te na njihove potrebe. Cilj je identifikiranje opsega i intenziteta potreba starih ljudi s kojima želimo provesti inovaciju te dobivanje iskustva međugeneracijske suradnje i razbijanje predrasuda o starosti. U tu svrhu, razvili smo smjernice za provedbu intervjua koji je sastavljen od četiri dijela. Prvi dio sastoji se od općih informacija o sugovorniku (spol, starost, zanimanje/obrazovanje), okolnostima intervjua (grad, datum, trajanje razgovora, lokacija gdje je intervju proveden) te ostalim okolnostima (specifičnosti, potencijalna ometanja, komentari, itd.). Drugi dio uključuje pitanja koja su se odnosila na procjenu života (smisao života/što je za njih važno u životu, kako obično provode dan, odnosi s drugima, međugeneracijsko povezivanje, kakvi

su odnosi između generacija, kakve kontakte imaju s rođacima/prijateljima/poznanicima, procjena usamljenosti, što ih ispunjava). Treći dio odnosi se na potrebe vezane uz stan (privatnost, održavanje/urednost/opremljenost i pomoć pri tom te potreba za promjenama vezanim uz stan), obaveze i novac (svakodnevne aktivnosti, ispunjavanje dana, financijska sredstva i aktivna starost, hobiji i financijska sredstva), svakodnevni život (kako provode dan, briga o sebi (čišćenje, kuhanje, pranje, kupovina, briga o osobnoj higijeni), osobe koje im kod tog pomažu, usluge koje bi osiguravale veću kvalitetu života, iskustva koja imaju i kako im pomažu u svakodnevnom životu, te znanja koja bi željeli steći ili podijeliti), a zadnji na kontakte i društvenost (s kim imaju najviše kontakata, usamljenost, želja za kontaktima i mogućnost povećavanja druženja, iskustva koja bi željeli podijeliti/prenijeti na mlađe generacije, te kako bi mlađima mogla koristiti). U svrhu etičnosti istraživanja u svakom koraku procesa istraživanja, od definiranja problema, populacije ili inovacije koju smo željeli provesti, do utvrđivanja metodologije, oblikovanja uzorka i izvještavanja o nalazima, provodili smo brojne pripreme studenata o etici socijalnog rada i etičnom istraživanju. Naši ispitanici bili su kolege u istraživanju, a ne objekt istraživanja kao što je to često u praksi. Studente smo učili kako pristupiti čovjeku s poštovanjem, kako ga uključiti u istraživanje, očuvati njihovo dostojanstvo i privatnost, slijediti anonimnost i objektivnost u izvještavanju, itd. Općenito, ništa se nije radilo bez suglasnosti ispitanika¹⁴.

Uzorak ljudi iznad 65 godina starosti, upotrijebljen u svrhu provedbe projekata,

¹³ Razumijevanja potreba ljudi za dugoročnom skrbi prikazuju brojne studije (Flaker i sur., 1999.; Flaker i sur., 2000.; Flaker i sur., 2004.a, 2004.b, 2007.; Grebenc, 2005.; Čaćinović Vogrinčić i sur., 2008.; Mali, 2007.), izvedene na Fakultetu za socijalni rad i većinom prikupljene u monografiji *Dugoročna skrbi, nacrt potreba i odgovora na njih* [Dolgotrajna oskrba, očrt potreb in odgovorov nanje] (Flaker i sur., 2008.).

¹⁴ Kod prezentiranja rezultata morali su donijeti i pismenu suglasnost sudionika.

bio je prigodan (eng. *convenience sampling*). Studenti su u svojoj neposrednoj blizini boravka ili među poznanicima svojih baka i djedova našli osobu koja je željela sudjelovati. Neki su našli veze i preko centara za socijalni rad, dnevnih centara za starije osobe i drugih organizacija, što je nehotice uzrokovalo pokrivanje gotovo cijelog područja Slovenije. U samoj studiji tako je sudjelovalo preko 300 ispitanika¹⁵ i oko 200 studenata upisanih na Fakultet za socijalni rad od 2010. do 2012. godine.

Dobiveni podaci su kvalitativno analizirani metodom otvorenog kodiranja i povezivanja koda u kategorije. Kod tu predstavlja potrebu čovjeka u njegovoj specifičnoj životnoj situaciji te omogućavanje kreiranje odgovora po mjeri čovjeka, što je i srž socijalnog rada. Takav pristup dopušta stvaranje podrške i pomoći prilagođene osobnim životnim situacijama i osnažuje pojedinca da definira svoju situaciju te moguća rješenja ili poboljšanja, a gubitak ove ovlasti znači gubitak kontrole u životu (Flaker i sur., 2008.).

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Rezultati se sastoje od dva dijela. U prvom dijelu bit će prezentirani rezultati naših ispitanika koji ukazuju na njihove potrebe, odnosno prikazuju bitne elemente kvalitete života, a u drugom dijelu refleksije studenata kroz koje možemo prepoznati mijenjanje stavova o starosti i starijim ljudima. Međutim, dobiveni podaci ne mogu se generalizirati jer je uzorak bio premali i previše raspršen da bi se mogla pokazati realna slika života starijih ljudi u Sloveniji. Unatoč tome, rezultati nude uvid u stvarnu životnu situaciju ljudi s kojima smo surađivali. Tako prikupljeni podaci odražavaju

mogućnost za poboljšanjem kvalitete života i suživota.

Naši rezultati (slično kao i u Engleskoj) i po indeksu potreba (Flaker i sur., 2008.) ukazuju da su glavni čimbenici života u starijoj dobi međuljudski odnosi, otuđenost, financijska sredstva, psihičko blagostanje, fizički izgled i aktivnosti, briga za zdravlje, »rad u sjeni«, neovisnost i s tim povezani rad i zaposlenost, praćenje razvoja tehnologije i transfer znanja. Pored ovih elemenata (koji se u velikoj mjeri poklapaju s indeksom potreba), otkrili smo i druge aspekte kvalitete života, kao što su: mogućnost života u vlastitom stanu ili kući, pomoć vlastitoj djeci (pospremanje njihovog stana, briga o unucima, itd.), dobrovoljni rad u školama, vrtićima i društvima, mogućnost rada u vrtu i proizvodnja voća, itd.

Od navedenih, kao najvažniji aspekt bili su međuljudski odnosi i veze, kojih je danas sve manje (*»Posao je bio veliki teret za mene, iako mi je sad žao što sam otišla u mirovinu, jer sam imala tamo puno prijatelja, s kojima smo zajedno proveli lijepe i ružne trenutke.«*), a s druge strane, supstituiraju ih do neke mjere odnosi u okviru doma i susjedstva¹⁶, koji prema rezultatima Ramovš (2011.), sa starošću postaju sve više otuđeni. Socijalni kontakti svakako su bitan element svakodnevnice pojedinca kao socijalnog bića (*»Nikog više ne vidiš. Svi su na poslu, a zatim doma, zatvoreni između četiri zida. Ljudi danas nemaju vremena. Svatko samo žuri.«*). Tako se društvene kontakte može ostvariti i preko drugih oblika druženja, kao što je briga za vanjski izgled i različiti hobiji. Iako nam se ponekad čini nebitnim, briga za fizički izgled (više-manje kod žena) izražava se preko vanjskog izgleda (*»Dobra strana je da imam puno više vremena za uređivanje.*

¹⁵ U određenim slučajevima, kao što je dom za starije ljude, sudjelovala je grupa ljudi, a ne samo jedan pojedinac.

¹⁶ *»Sada kad sam u mirovini imam više vremena za posjete obitelji i prijateljima.«*

Naime, ne mogu se sjetiti kada sam imala zadnji put sijedu kosu.«), a kod oba spola, preko različitih aktivnosti i hobija, koji ostaju u domeni pojedinca (*»Moj cilj u mirovini je održavanje zdravog tijela, maksimalna briga o sebi, zato se krećem svaki dan.*« ili *»Ja sam vrlo aktivan, član sam različitih društava, koja organiziraju jednodnevne ili višednevne izlete.*«). Aktivno korištenje vremena znatno utječe na društvenost i osjećaj usamljenosti (*»Imam svoje gimnastičko društvo, puno plesa i dramsko društvo u kojem vrlo rada nastupam.*« ili *»Meni je super da mogu kuhati za svoje, ali ponekad mi se to ne da, ali to se mojoj snahi ne sviđa.*«), kao i na zdravlje pojedinca. Briga za zdravlje razlikuje se među ljudima, svaki se s njom nosi na drukčiji način (*»Želi si samo zdravlje i lijepu smrti. Starost je najljepša, ako je čovjek zdrav i da su ljudi oko njega*«).

U Sloveniji se zbog strukturnih promjena (promjena zdravstvene politike, politike zapošljavanja, mirovinskog sustava, itd.) često pojavljuje i nedostatak financijskih sredstava, što po Flakeru (2012.) u novonastalom neoliberalističkom društvu nije samo problem starije populacije, a što utječe i na psihičko blagostanje pojedinca (*»Puno puta razmišljam kako da preživim mjesec. Brine me kako da platim račune... moja penzija je tako niska, da mi često moraju pomoći i djeca, a što kad i oni ne mogu puno.*«).

Ljudi često taj problem rješavaju oslanjanjem na svoje članove obitelji, koji su često neprepoznati od strane socijalne politike i socijalnog rada. Govorimo o aspektu koji Ilić (1985.) naziva radom u sjeni, radom za druge i sebe (*»U Divači živim sa svojim sinom, koji se je nakon razvoda preselio natrag kući. Razumijemo se savršeno, on brine za obradu zemlje i šumu, a ja sa veseljem kuham.*«). To je suprotno očekivanjima društva koje očekuje ovisnost, a

mnogi stariji ljudi žele biti neovisni (*»Ja nikada ne bi morao živjeti na račun drugih. Život me je naučio da trebam biti neovisna, jer nikad ne znate što se može dogoditi.*«). Uz to se veže i potreba za radom ili zaposlenosti, koja omogućava dodatna financijska sredstva i koja se slučajno zadovoljava zbog promjene društvenih struktura (*»Otkad sam u mirovini, to me ne sprječava da bi nastavila sa radom, tako sam našla dodatan (privatan) rad, gdje si još uvijek mogu zaraditi neki dodatan novac.*«).

Za razliku od indeksa potreba (Flaker i sur., 2008.), kao bitan aspekt kod starije populacije pokazalo se praćenje razvoja tehnologije, koja olakšava život pojedinca i njegove obitelji (*»Otkad imam svoj mob, mogu pričati sa svojim kad god želim.*«). Tu se često pokazala bitnost transfera znanja, koji ostaje zanemaren, a bitno može doprinijeti razvoju društva i rasterećenju socijalne politike (*»Oduševljena sam što vidim koliko još mogu načiniti i podijeliti s drugima.*«).

Dobiveni podaci, tako, na jednoj strani govore o stručnjacima koji utječu na njihov svakodnevni život i pritom su vezani za njih kao pojedince (zdravlje, psihičko blagostanje, izgled, praćenje razvoja tehnologije, neovisnost, itd.), a s druge strane, ukazuju na važnost povezivanja bilo unutar vlastite dobne skupine ili među različitim dobnim skupinama (transfer znanja, socijalni kontakti, aktivnosti i hobiji, važnost doma i susjedstva, ljudskih odnosa, itd.). Također, u izjavama ljudi možemo primijetiti da se tu ne radi o potrebama ili željama koje bi bilo nemoguće ili veoma teško zadovoljiti. Najčešće su to obične i jednostavne stvari/potrebe koje se mogu realizirati uz malo angažmana. Stariji ljudi teško ih zadovoljavaju ili provode, a njihova realizacija bitno doprinosi boljoj kvaliteti života.

S druge strane, studenti su reflektirali svoje osjećaje, misli i nova znanja. Iz nji-

hovich razmišljanja moglo se razabrati razumijevanje položaja starih ljudi (*»Starenje stanovništva raste i to nas 'sili' da počnemo ubrzano tražiti najpovoljnije moguće odgovore na to. Mnogi ne žele u domove za starije osobe, mnogi više ne mogu brinuti se o sebi, a mi uz to čak i ne znamo za njih, mnogi su bolesni i nemaju prijevoz do liječnika ...«*) i reflektiranje iskustava njihovih sugovornika na vlastiti život (*»Uostalom, ako i ja budem sretna, da sama dočekam tu dob, vjerojatno od svega ću najviše željeti, da neću biti stavljena na socijalni rub društva, da budu ljudi oko mene koje volim i da nikome od obližnjih ne budem na teret.«*). Prepoznali su važnost znanja koja nose stariji ljudi u sebi (*»Starost se ne može generalizirati, jer mi se čini vrlo relativna. U mojim očima, svi stariji ljudi zaslužuju poštovanje, jer mogu obogatiti naše svakodnevne živote sa svojim životnim iskustvima i znanjima, što je ogromno.«*) i zamke koje nosi zdravorazumsko zaključivanje (*»Kada razmišljam o našem razgovoru, moram priznati da sam shvatila da ne mogu suditi čovjeka na prvi pogled, i ako ponekad mislimo da je sve tako savršeno, može biti da se iza kriju vrlo velike tjeskobe i da mu treba pomoć.«*).

Velika vrijednost izvođenja intervjua pokazala se i u razbijanju predrasuda (*»Zanimljivo je da sam očekivala da se ona dama dosađuje, sada kad je u mirovini, pa i uvijek je bila na balkonu i slušala ono što netko govori i tko je kod koga došao. Međutim, ja sada vidim da ima gospođa vrlo pun život, da ona ne želi ništa loše nikome, a pogotovo ne očekuje od nekoga da živi drukčijim životom, tako je ona tolerantna i mladenačka!«*), te u prepoznavanju važnosti međuljudskih odnosa (*»Unatoč našoj dobnoj razlici, dobro smo jedna drugu razumjele i mogle smo govoriti o bilo kojoj temi. Shvatila sam koliko starom čovjeku*

znači kad ga se netko sjeti i mislim da se svi premalo obaziremo na to.«).

Ono što su studenti prepoznali kao bitno za socijalni rad je prepoznavanje i svjesnost ozbiljnosti nastale situacije, u kojoj porast starog stanovništva i promjene u socijalnoj politici zahtijevaju promjene u polju stručnog rada, metoda i pristupa rješavanju novonastale kompleksne situacije, gdje neodrživost socijalnog i mirovinskog budžeta utječe na porast različitih problema (ovisnost, ranjivost, sukobi između generacija i socijalna pravednost, socijalna isključenost, siromaštvo, itd.), na koje socijalni rad kao pomažuća struka nema odgovora (*»Mi svi znamo da ćemo jednom biti stari i da se svi možemo naći u njihovoj situaciji. A ako mi ne počnemo sa promjenama najprije mijenjati sebe, a zatim sa promjenama u polju struke, može nas zadesiti ista sudbina kao mnoge starije ljude.«*). Kao što navodi Mali (2011.: 663): *»Važno je razviti takozvani 'anti-ageistični socijalni rad' da bi se postigla viša svjesnost o utjecaju ageizma na društvo, ustanove i stručnjake (uključujući socijalne radnike) pri radu sa starijim ljudima.«*

U tom smislu, povratne informacije studenata ukazuju na promjene u njihovoj svijesti u odnosu na starost i staranje, a time se stvaraju dobre osnove za uspostavljanje međugeneracijskog surađivanja u smislu provedbe inovacije. Poznavanje položaja i razbijanje predrasuda, te svijest o potrebi novih pristupa omogućava otvorenost za traženje novih odgovora koji su usmjereni protiv kategorizacije i stigmatizacije starih ljudi, koji nastoje uključiti starije građane kao ravnopravne partnere u procesu pomoći, kako bi promjene u stručnim pristupima bile bolje prilagođene pojedincu. U tom smislu, omogućava se prostor za ono što Mali (2011.) vidi kao bitan pomak i u institucionalnoj skrbi: mijenjanje tradicionalnog medicinskog modela institucional-

ne skrbi za starije ljude prema socijalnom modelu, gdje dolazi do deinstitucionalizacije i oblikovanja skrbi za starije osobe u zajednici.

PRIKAZ AKTIVNOSTI

Značajan faktor pri odgovaranju na potrebe ljudi je zajednica sa svim svojim resursima. Kad govorimo o resursima, obično svoj fokus usmjerimo k formalnim oblicima pomoći koje nudi država preko različitih oblika usluga, a zanemarimo neformalne vidove (na primjer mrežne stranice – Facebook, Darujem.si, itd.), koji mogu pomoći starom čovjeku kod rješavanja njegove specifične situacije. Stoga je pri primjeni modela poželjno koristiti različite izvore i sredstva za dobivanje informacija o organiziranim oblicima pomoći, uključujući i one koji nisu neposredno vezani uz socijalnu skrb (na primjer, nevladine organizacije, škole...). U našem primjeru bile su to različite državne¹⁷, privatne¹⁸, profitne¹⁹, i neprofitne organizacije²⁰ te pojedinci²¹. Ključni akteri u našim projektima bili su naši studenti, resursi koje smo našli u zajednici i sama zajednica u smislu susjeda, prijatelja i organizacija koje djeluju u neposrednoj blizini. Paralelno s istraživanjem resursa u zajednici, može se ujedno provjeriti koje je resurse na kojim točkama potrebno ojačati (uloga države). U našem primjeru pokazala se potreba za individualnim financiranjem i većom interdisciplinarnom i multidisciplinarnom povezanosti.

Suprotno gore navedenim projektima gdje se kombiniralo različite formalne resurse i mreže pomoći, bilo je situacija u nekim zajednicama, primjerice, u jednom malom selu, gdje je zajednica također organizirala raspoloživa sredstva, ali ta su bila neformalne prirode i nisu imala oblik formalne institucionalne brige za pojedinca. To su bili susjedi, poljoprivrednici, studenti, volonteri te njihovi privatni resursi (traktori, alati, hrana, zaštitna oprema, itd.). Radi se o primjeru gospođe koja živi sama na rubu malog sela bez rodbine, gdje je mreža javnih usluga slabo organizirana. Kod nje se pokazala potreba za socijalnim kontaktima i pomoći pri osiguranju drva za grijanje. Cilj organiziranja ljudi u zajednici bio je da se sruši drvena staja koja je zbog načetosti ionako ugrožavala stanovnike, a gospođi je osigurala grijanje za naredne dvije godine. Zajednica je u tom pogledu dobila i uvid u životnu situaciju gospođe i kasnije se organizirala u pružanje potpore kroz sudjelovanje pri pomoći u kućanstvu. Tako se kroz potrebu pojedinca stvorila solidarnost zajednice s dugoročnim učincima.

Bitna komponenta pri planiranju projekata u zajednici pokazala se i u rezultatima dobivenim u projektu PROMISE²²: kada se približavamo zajednici i njihovim članovima, naše intervencije moramo prilagoditi lokalnim kontekstima i potrebama ljudi kroz holistički i ekološki pristup²³.

»Iz perspektive pojedinca, to znači da kad radimo na konkretnom cilju mentalnog

¹⁷ Dom za starije, Centar dnevnih aktivnosti, osnovne škole, vrtići, Zavod za šport Jesenice, itd.

¹⁸ Novine Dnevnik, radio Triglav, Socialni servis Tisa itd.

¹⁹ Trgovina Mercator, Špar, Celjske mesnice, itd.

²⁰ Slovenska Filantropija, zbor starijih folk pjevača »Šest više«, kulturno-umjetnička društva, sportsko-rekreacijska udruga NUMULITUS, itd.

²¹ Poznanici, studenti, susjedi, prijatelji, rodbina, čak i stranci koji su putem mrežnih portala donirali različite stvari.

²² Projekt Promocije duševnog zdravlja, minimiziranja duševnih bolesti i integracija kroz obrazovanje (2009.-2012.) proveden u suradnji s Fakultetom za socijalni rad.

²³ Prikazan indikator odnosi se na područje mentalnog zdravlja, dok je njegova aplikacija također primjenjiva i na drugim područjima rada s ranjivim skupinama.

zdravlja, to radimo na sveobuhvatan način, uzimajući u obzir posebnosti zajednice i fizičkog okruženja u kojem pojedinac živi, njene različite kulture, društveno-ekonomske i obrazovne situacije, starost, spol, spolnu orijentaciju, zdravlje i vještine (Greacen i sur., 2012.: 5)«.

U takvom cjelovitom pristupu, gdje imamo informacije dobivene iz akcijskog istraživanja i kartu usluga, dobivamo mogućnost da skupa sa starijim čovjekom/ljudima napravimo plan akcije/inovacije u čijem središtu je čovjek sa svojom specifičnom potrebom/željom, kao aktivni akter s najvišim mogućim stupnjem participacije, što je i bit socijalnog rada i njegove etike. U tom smislu, potreban je ponovni dijalog s pojedincem/zajednicom sa svrhom sudjelovanja pri planiranju odgovora na identificirane potrebe.

Takav holistički, ekološki i etički pristup rada u zajednici, gdje je u središtu bio čovjek sa svojim specifičnim potrebama i kao aktivan partner u procesu planiranja i realizacije odgovora pokazao se i u traženju financijskih sredstava za kupnju invalidskog dizala gospodinu koji je u starosti obolio od dijabetesa i zato ostao bez obje noge. Gospodin živi u kući s ženom koja teško brine o njemu, zbog čega je danima boravio samo u svojoj sobi. Ideja koja se rodila bila je organiziranje i povezivanje različitih humanitarnih organizacija i sportskih društava te općine, da bi se kroz sudjelovanje prikupila sredstava. Organizirali su različita sportska natjecanja i kulturne aktivnosti, gdje su sportska društva, huma-

nitarnе organizacije i općina time dobili na svojoj promociji, a uz to se skupio novac, kojeg je na kraju bilo toliko da su gospodinu kupljena i nova invalidska kolica. Provedeni projekt tako je ukazao na bitnost znanja i iskustava koja su akumulirana kako u mladim tako i u starijim ljudima. Često su neprepoznata, a uz malo poticaja i razmišljanja o vlastitim sposobnostima/resursima mogu bitno doprinijeti boljoj kvaliteti suživota. Taj primjer ukazuje da se zadovoljavanje potreba može izvesti i preko djelovanja različitih organizacija s različitim nadležnostima, a ne samo u okviru formalne pomoći socijalne skrbi.

Svakako, kao i u svim oblicima projektnog rada, tako i u ovom modelu postoje moguće prepreke. Prepreke koje smo mi identificirali obično su bile birokratske i legislativne prirode (pravna osnova za rad)²⁴, odbijanje suradnje od strane starijih ljudi zbog straha od nepoznatog²⁵ i od strane organizacija.²⁶ Te prepreke mogu se premostiti s taktikom traženja drugih oblika resursa, poštujući želje sudionika. Za uspjeh provođenja istraživanja i iznalaženja odgovora važan je etički pristup koji uključuje suglasnosti svih sudionika prilikom traženja promjena koje nisu financijske prirode, pripremljenost na traženje drugih oblika pomoći, donacija vlastitog vremena i domišljatosti. Bitni akteri su volonteri koji mogu biti kako stariji ljudi tako i mladi, što se pokazalo u različitim oblicima (na primjer, pomoći kod učenja za školu, kuhanja, ručnog rada, itd. od strane starih ljudi ili kod pomoći oko pospremanja kuće, nabav-

²⁴ Humanitarni koncert koji bi omogućio prikupljanje financijskih sredstava za nadgrobni spomenik sina jedne gospođe nije se mogao izvesti na prvobitnoj lokaciji jer kao neprofitna organizacija ne mogu prikupljati novac od ulaznica, a uz to nisu imali razumijevanja za skupljanje dobrotvornih priloga, kao alternativne ideje.

²⁵ Gospodin u 91. godini koji živi sam nije htio da se organizira zajednica (susjedstvo i organizacije) radi pomoći u svakodnevnim aktivnostima (loženje peći, odlazak u kupovinu, kuhanje, pospremanje, itd.), želio je da se za to aktivira njegovog sina i snahu.

²⁶ Događalo se da su organizacije u zajednici odbile suradnju s izgovorom gospodarske krize i njenih posljedica. To se dogodilo u primjeru nadgrobnog spomenika gdje je klesar u zajednici objasnio je da su teška vremena i ne možemo donirati ostatak izrezanog kamena.

ke u trgovini, organizacije potporne mreže podrške, itd. od strane mladih). U svakom primjeru najvažniji aspekt je razbijanje predrasuda i dobra priprema studenata/volontera na akcijski rad.

Navedeni projekti tako uzimaju u obzir sve karakteristike holističkog i ekološkog pristupa koje navedi Grebenc (2005.) kao nužne za rad u zajednici. Uzimaju se u obzir lokalne karakteristike (na primjer klima u gradu, karakteristike okoline, stilovi života, vrijednosti, materijalne mogućnosti, prostor, neformalne izvori ...), akcije (odgovori) prilagođene su bile nuždama i potrebama osoba, načini i metode rada bili su dogovoreni s »ciljnom« skupinom (istraživanje treba pregovaranje, planiranje...), sadržaj rada određivale su aktualn teme koje korisnici vide kao problem ili prepreku (na primjer, osamljenost, nasilje...), ponudeni su konkretni/specifični odgovori (konkretizacija i opravdanost odgovora), uključen je niz lokalnih dionika u zajednici u samom planiranju i pružanju usluga (umrežavanje) i korišteni su formalni (na primjer, javne ustanove, neprofitne organizacije, privatni davatelji...) i neformalni izvori (na primjer, osobne socijalne mreže, podrška u susjedstvu, volontiranje...).

ZAKLJUČCI

U samoj primjeni modela pokazalo se da je u središtu bio prijenos znanja i vještina, što po glavnim zaključcima koji proizlaze iz rezultata istraživanja »Potrebe, sposobnosti i stavovi starijih ljudi u Sloveniji 2009« značajno korelira s iskustvom sreće (Starc, 2011.). U prošlosti su procesi prijenosa znanja tekli nekako usput, uz svakodnevni zajednički život i rad (kućanstva s više generacija) te u osnovnom ljudskom odnosu (Hojnik Zupanc, 1997.). Stariji ljudi su za mlađe bili primarni izvor informacija, znanja i vještina potrebnih za

svakodnevni rad i druge bitne aspekte opstanka, a danas baš oni teško slijede brzi razvoj suvremene tehnike, što potvrđuju nalazi provedenih projekata, gdje je prijenos znanja značajan element međugeneracijskog surađivanja. Moglo bi se zaključiti da je u prošlosti prijenos znanja, iskustava i vještina tekao u jednom smjeru, a sad je to višesmjerno, ovisno od socijalnog kapitala pojedinca.

Tako se jača uvjerenje da rješenja povezana s demografskim promjenama ne bismo trebali tražiti parcijalno, samo za određene generacije i samo na nekoj razini, već se trebaju temeljiti na zajedničkim temama i područjima interesa. Važne su odgovarajuće zajedničke teme koje mogu pokrenuti intenzivan dijalog između generacija (Teffel, 2011.). Ideja o suradnji generacija uključuje početni generacijski dijalog i traženja sadržaja koji nas ujedinjava. Zajedničke točke su uglavnom životne, osobne (Pillemer, 2011.), kao što su sposobnosti i znanja. Sposobnosti i znanja starih i mlađih ljudi postaju važan dio ljudskog i društvenog kapitala. Njihovo aktiviranje i korištenje jača socijalni položaj starijih ljudi, olakšava teret mlađoj generaciji i doprinosi ukupnom društvenom razvoju, čuvajući dragocjeno iskustvo i vještine starijih ljudi, vrijednosti i tradicije, s jedne strane, a s druge integrirajući starije ljude u suvremeno društvo koje se brzo mijenja (tehnološke i druge promjene). Važni su živi kontakti kojih je danas među mladom, srednjom i starom populacijom tako malo da se često međusobno i ne poznaju, što je rezultiralo formiranjem predrasuda i stereotipa (Strategija zaštite starih ljudi, 2010. – solidarnost, koegzistencija i kvaliteta starenja stanovništva, 2006.).

Izazov za naš fakultet bio je suočavanje s duboko ukorijenjenim stereotipovima i percepcijom starijih ljudi, kao i same starosti. Kako što navodi Mali (2011.: 658):

»Danas su prevladavajući stereotipi o starenju i starosti tako duboko ukorijenjeni u našoj svijesti da je obrazovanje socijalnih radnika za rad sa starijim ljudima od samog početka bilo usmjereno ka identifikaciji studentovog vlastitog stava prema starijim ljudima i starenju, s ciljem svjesnosti toga u svom profesionalnom i osobnom životu te prevladavanja predrasuda i stereotipa u neposrednom kontaktu sa starijim ljudima. To je jedini način da se ostvari misija socijalnog rada sa starijim ljudima, koja se temelji na povećanju njihovih kapaciteta i sposobnosti za suočavanje i rješavanje problema u njihovom zadnjem životnom razdoblju.«

Tako metoda Istraživanja potreba i odgovora na njih, te provedba projekta pruža mogućnost živog kontakta u kojem se kroz timski rad dobivaju informacije o starijim ljudima u odnosu u kojem stereotipne predrasude nestaju te se tako otvara prostor za formiranje zdravih temelja suživota. Kod primjene modela pokazala se važnost živog kontakta koji kroz istraživanje stvarne životne situacije omogućava razumijevanje kompleksnosti položaja starih ljudi i tako potiče razmišljanje o pojmu starosti i svijest o neizbježnosti našeg vlastitog starenja. Razjašnjenje pojmova omogućuje da se eliminiraju predrasude i stereotipi, što stvara prostor za oblikovanje uloge socijalnih radnika kao zagovornika prava starih ljudi kako bi se osigurale promjene sustava, koji će pružiti bolje usluge.

Opravdanosti provedbe modela također doprinosi manjak financijskih sredstava za međugeneracijsko povezivanje, što je dodatni problem u Sloveniji. Država financira pojedine projekte, koji uključuju međugeneracijsko surađivanje, ali još uvijek nemamo neke integralne i dugoročne strategije povezivanja svih triju generacija, koja bi bila i financijski podržana. Model se u tom smislu, zbog svoje financijske održivosti

(za provedbu projekta potrebno je malo ili čak ništa financijskih resursa) pokazao kao primjeren odgovor na nastalu situaciju. Pritom je nužno napomenuti da model u svom provođenju nije nužno vezan uz obrazovno okruženje, već se može provoditi i u okviru institucionalnog i neinstitucionalnog rada, gdje na prvi pogled ovaj tip rada izgleda nemoguć, a na taj način možemo postići dobre rezultate međugeneracijskog surađivanja između mladih i starih s ciljem poboljšanja kvalitete života.

Navedene grupne projekte zasigurno treba temeljiti na uzajamnoj podršci koja stvara prostor gdje se može dogoditi suživot u kojem sve tri generacije mogu nešto naučiti jedna od druge. Na taj način mogu se uspostaviti i ostvariti kontakti koji bi eliminirali međugeneracijsku otuđenost i marginaliziranost starog stanovništva, njihovu ranjivost, smanjiti sukobi između generacija i socijalna isključenost te stvoriti prostor za solidarnost. Prikazana metoda nije oblikovana s ciljem prebacivanja tereta brige za starije ljude sa socijalne politike na zajednice i pojedince, nego kao potpora postojećem sustavu usluga kako bi se osigurala dobrobit ljudi u svim fazama njihovih života. U političkom okviru, pojam zajednice mora zadržati svoj izvorni smisao, kao prostor u kojem država pruža usluge (na primjer, pomoć u domu, centri dnevnih aktivnosti, itd.) s namjerom da stariji ljudi čim duže mogu ostati u svom domaćem okruženju uz potporu zdravstvene brige i drugih usluga. Pritom projekti međugeneracijske solidarnosti u zajednici moraju biti utemeljeni na zadovoljavanju onih potreba koje zbog svoje specifične prirode ne mogu biti zadovoljene u okviru socijalnih usluga i koje značajno doprinose boljoj kvaliteti života svih triju generacija.

LITERATURA

- Armingeon, K. (2006). Reconciling competing claims of the welfare state clientele. In K. Armingeon & G. Bonoli (Eds.), *The politics of post-industrial welfare states: Adapting post-war social policies to new social risks* (pp. 100-122). London: Routledge.
- Blow, A. J., & Timm, T. M. (2002). Promoting community through family therapy: Helping Clients develop a network of significant social relationships. *Journal of Systemic Therapies*, 21(2), 67-90. doi: 10.1521/jsyt.21.2.67.23110
- Bonoli, G. (2006). New social risk and the politics of post-industrial social policies. In K. Armingeon & G. Bonoli (Eds.), *The politics of post-industrial welfare states: Adapting post-war social policies to new social risks* (pp. 3-26). London: Routledge.
- Charter of Fundamental Rights of the European Union. *Official Journal EU*, br. C 83/2010. Posjećeno 06. 01. 2013. na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:EN:PDF>
- Čačinović Vogrinčić, G., Grebenc, V., Kodele, T., Mali, J., Milošević Arnold, V., Rihter, L., . . . Urek, M. (2008) *Oblike bivanja in podpore za ranljive skupine prebivalcev (oseb z demenco, ljudi z dolgotrajnimi duševnimi stiskami in intelektualno oviranih oseb) v Mestni občini*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- D'Cruz, H., & Jones, M. (2004) *Social work research: Ethical and political contexts*. London: Sage.
- Dobrotić, I., & Laklija M. (2012). Obrasci društvenosti i percepcija izvora neformalne socijalne podrške u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja*, 21(1), 39-58. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/118339>
- Dragoš, S., & Žnidarec Demšar, S. (2005). *Akcijski projekt v skupnosti*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Eurobarometer (2009). *Intergenerational solidarity* [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnoj stranici Evropske komisije http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm
- Eurofound (2007). *Second European Quality of Life Survey - Quality of life in Europe: Impacts of the crisis*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Eurofound (2012). *Third European Quality of Life Survey - Quality of life in Europe: Impacts of the crisis*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission (2009). Treaty of Lisbon. *Official Journal EU*, br. C 306/2007. Posjećeno 06. 01. 2013. na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:FULL:EN:PDF>
- European Commission (2010). *Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Brussels: European Commission.
- European Commission (2012). *Prispevek Evropske unije k aktivnemu staranju in solidarnosti med generacijami*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Eurostat (2012). *Active ageing and solidarity between generations. A statistical portrait of the European Union 2012*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Filipovič, M., & Hlebec, V. (2006). Stanovanjska oskrba in starejši. U S. Mandič & A. Cirman (ur.), *Stanovanje v Sloveniji 2005* (str. 181-196). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Filipovič, M., Kogovšek, T., & Hlebec, V. (2005). Starostniki in njihova vpetost v sosedstva omrežja. *Družboslovne razprave*, 21(49-50), 205-221. Dostupno na <http://druzboslovnerazprave.org/clanek/pdf/2005/49-50/12/>
- Flaker V. @Boj za (2012). *Direktno socialno delo*. Ljubljana: Založba /cf.
- Flaker, V., Cigoj, N., Grebenc, V., Kodele, T., Kranjc, B., Pirnat, T., . . . Žnidarec Demšar, S. (2007). *Krepitev moči v teoriji in praksi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Flaker, V., Jurančič, I., Kresal, B., Nagode, M., Rode, N., Škerjanc, J., . . . Zaviršek, D. (2004). *Individualiziranje financiranja storitev socialnega varstva: Načrt pilotskega projekta uvažanja neposrednega financiranja*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Flaker, V., Kresal, B., Mali, J., Milošević Arnold, V., Rihter, L., & Velikonja, I. (2004). *Delo z dementsnimi osebami – priprava modela obravnave oseb z demenco: Sklepno poročilo*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Flaker, V., Mali, J., Kodele, T., Grebenc, V., Škerjanc, J., & Urek, M. (2008). *Dolgotrajna oskr-*

- ba: očrt potreb in odgovorov nanje. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Flaker, V., Rode, N., Mesec, B., Turnšek, N., Jurančič, I., Urek, M., & Grebenc, V. (2000). *Modeli in metode za merjenje učinkov razvojnih in preventivnih programov na področju socialnega varstva: Evalvacija stroškovne učinkovitosti in uspešnosti 5-letnih socialnovarstvenih programov*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Flaker, V., Rode, N., Jurančič, I., Vončina, M., Škerjanc, J., Kavar Vidmar, A., . . . Šircelj, J. (1999). *Oblike bivanja za odrasle ljudi, ki potrebujejo organizirano skrb in podporo: Analiza in predlog ukrepov*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Foucault, M. (1978). *The history of sexuality*. New York: Pantheon.
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings 1972-1977*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Grebenc, V. (2005). *Ocena potreb in raziskovanje lokalnih vednosti kot izhodišče za delovanje v socialnem delu*. (Doktorska disertacija). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Greacen, T., Jouet, E., Ryan, P., Cserhati, Z., Grebenc, V., Griffiths, C., . . . Flores, P. (2012). Developing European guidelines for training care professionals in mental health promotion. *BMC Public Health*, 12(1114), 1-18. doi: 10.1186/1471-2458-12-1114
- Green Paper: "Confronting demographic change: a new solidarity between the generations". Commission of the European communities, br. COM/2005/0094. Posječeno 29. 12. 2012. na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52005DC0094:SL:NOT>
- Hekin, N., Brown, C., & Leiderman, S. (2012). *Intergenerational community building: Lessons learned*. Posječeno 12. 01. 2013. na <http://communitiesforallages.org>
- Hatton-Yeo, A. (2010). An introduction to intergenerational practice. *Working with Older People*, 14(2), 4-11. doi: 10.5042/wwop.2010.0261
- Henkin, N. Z. (2007). Communities for All Ages: A practical model. In M. Sánchez, D. M. Butts, A. Hatton-Yeo, N. A. Henkin, S. E. Jarrott, M. S. Kaplan, . . . A. P. Weintraub (Eds.), *Intergenerational programmes. Towards a society for all ages* (pp. 147-166). Barcelona: The "la Caixa" Foundation.
- Hlebec, V. (2010). Oskrba starih med državo in družino: oskrba na domu. *Teorija in praksa*, 47(4), 765-785. Dostupno na http://dk.fdv.uni-lj.si/db/pdfs/TiP20104_Hlebec.pdf
- Hlebec, V. (2009). Starejši ljudje v družbi sprememb. U V. Hlebec (ur.), *Starejši ljudje v družbi sprememb. Dialogi X* (str. 7-15). Maribor: Aristej.
- Hlebec, V., & Filipovič Hrast, M. (2009). Medgeneracijska solidarnost v družbi. U V. Tašiner, I. Lesar, M. Antić Gaber, V. Hlebec & M. Pušnik (ur.), *Brez spopada: kultur, spolov, generacij*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Kitschelt, H., & Rehm, P. (2006). New social risk and political preferences. In K. Armingeon & G. Bonoli (Eds.), *The politics of post-industrial welfare states: Adapting post-war social policies to new social risks* (pp. 52-83). London: Routledge.
- Hojnik Zupanc, I. (1997). *Dodajmo življenje letom: nekaj spoznanj in nasvetov, kako se smiselno in zdravo pripravljati na starost in jo tako tudi živeti*. Ljubljana: Gerontološko društvo Slovenije.
- Humphreys, L. (1994). Empowerment and social research: Elements for an analytic framework. U B. Humphries & C. Truman (Eds.), *Rethinking social research: Anti-discriminatory approaches in research methodology* (pp. 185-204). Aldershot: Avebury.
- Ilič, I. (1985). *Pravo na zajedništvo*. Beograd: Rad.
- Kolarič, Z. (2011). Medgeneracijska solidarnost v primežu reform evropskih držav blaginje. U S. Mandič & M. Filipovič Hrast (ur.), *Blaginja pod pritiski demografskih sprememb* (str. 205-224). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kolarič, Z., Rakar, T., & Kopač Mrak, A. (2009). Slovenski sistem blaginje v procesu postopnega spreminjanja. U V. Hlebec (ur.), *Starejši ljudje v družbi sprememb. Dialogi X* (str. 45-77). Maribor: Aristej.
- Kopač, A. (2004). *Aktivacija - obrat v socialni politiki*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Kump, S., & Jelec Krašovec, S. (2010). *Prestari za učenje? Vzorci izobraževanja in učenja starijih*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Kump, N., & Stanovnik, T. (2006). Vpliv pokojninske reforme na socialno-ekonomski položaj upokojencev in starejšega prebivalstva. *IB revija*, 40(3), 4-17. Dostupno na http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/ib/2006/IB3-06ang.pdf#1
- Leskovšek, V., Mali, J., & Rihter, L. (2013). *Ugotavljanje potreb starijih na območju Mestne občine Ljubljana (2012 - 2013)*. (Končno poročilo). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Mali, J., & Nagode, M. (2009). Medgeneracijsko sožitje kot temelj sodobne socialne politike v Sloveniji. U V. Tašner, I. Lesar, M. G. Antić, V. Hlebec & M. Pušnik (ur.), *Brez spopada : kultura, spolov, generacij* (str. 243-256). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Mali, J. (2007). Raziskovanje demence v socialnem delu. *Kakovostna starost*, 10(4), 25-34.
- Mali, J. (2008). *Od hiralnic do domov za stare ljudi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Mali, J. (2009). Spremembe v institucionalnem varstvu starijih. U V. Hlebec (ur.), *Starejši ljudje v družbi sprememb. Dialogi X* (str. 95-107). Maribor: Aristej.
- Mali, J. (2011). An example of qualitative research in social work with older people: The history of social work in old people's homes in Slovenia. *Collegium antropologicum*, 35(3), 657-664. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/107424>
- Mandič, S., & Hlebec, V. (2005). Socialno omrežje kot okvir upravljanja s kakovostjo življenja in spremembe v Sloveniji med leti 1987 in 2002. *Družboslovne razprave*, 21(49-50), 263-285. Dostupno na <http://druzboslovnerazprave.org/clanek/2005/49-50/15/>
- Martinez Brawley, E. E. (1995). Community. In R. L. Edwards & J. G. Hopps (Eds.), *Encyclopedia of social work*, Vol 1 (pp. 539-548). Washington, D.C.: NASW Press.
- Mesec, B. (1994). Model akcijskega raziskovanja. *Socialno delo*, 33(1), 3-16. Dostupno na <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-EU-UZ2WRR/>
- McKie, L. (2002). Engagement and evaluation in qualitative inquiry. In T. May (Ed.), *Qualitative research in action* (pp. 261-285). London: Sage.
- Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. (2005). *National strategy reports (2005): adequate and sustainable pension systems - Slovenia (2005)*. Posjećeno 22. 01. 2013. na <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=5440&langId=en>
- Ministrstvo za delo družino in socialne zadeve. (2005). *Strategija varstva starijih do leta 2010: solidarnost, sožitje in kakovostno staranje prebivalstva*. Posjećeno 04. 01. 2013. na http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/strategija_varstva_starejsih_splet_041006.pdf
- Morel, N. (2006). Providing converge against new social risks in Bismarckian welfare states: the case of long term care. In K. Armingeon & G. Bonoli (Eds.), *The politics of postindustrial welfare states: Adapting postwar social policies to new social risks*. London: Routledge.
- Munday, B. (2003). *European social services: A map of characteristics and trends*. Strasbourg: Council of Europe.
- Pahor, M., & Domajnko, B. (2007). Kdo me bo gledal? Socialna opora, zdravje in bolezen starijih ljudi. *Teorija in praksa*, 44(1-2), 254-276. Dostupno na <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-OHYTRRBL/>
- Pillemer, K. (2011). Lessons for living: The legacy project collects and disseminates elder wisdom. *The Journal on Active Aging*, 10(5), 38-44.
- Ramovš, J. (2011). Potrebe, zmožnosti in stališča starijih ljudi v Sloveniji: predstavitev raziskave prebivalstva Slovenije, starega 50 let in več. *Kakovostna starost*, 14(2), 3-21. Dostupno na <http://www.inst-antonatrstenjaka.si/slike/969-1.pdf>
- Sarfati, H. (2002). Labour market and social protection policies: Linkagers and interactions. U H. Sarfati & G. Bonoli (Eds.), *Labour market and social protection reforms in international perspective: paralel or converging tracks?*. Burlington: Ashgate.
- Sawicki, J. (1991). *Disciplining Foucault*. London: Routledge.
- Starc, M. (2011). Doživljanje sreče pri starijih Slovencih: medgeneracijski dejavniki in po-

- vezanost z življenjskim smislom. *Kakovostna starost*, 14(3), 3-23. Dostupno na <http://www.inst-antonatrstenjaka.si/slike/1121-1.pdf>
- Stark, C. (2011). Neoliberalizem - izzivi za prakso in etiko socialnega dela. *Socialno delo*, 50(3-4), 197-205. Dostupno na <http://www.fsd.unilj.si/sd/arhiv/2011081710531177/>
- Stephens, J. (2006). Combating old and new social risks. In K. Armingeon & G. Bonoli (Eds.), *The politics of post-industrial welfare states: Adapting post-war policies to new social risks*. London: Routledge.
- Stropnik, N., & Stanovnik, T. (2002). *Boj proti revščini in socialni izključenosti. Knjiga 2, Primer Slovenije*. Budimpešta: Mednarodna organizacija dela, Skupina za Srednjo in Vzhodno Evropo.
- Stropnik, N., Kump, N., Filipovič Hrast, V., Večovnik, A., & Kavčič, M. (2010). *Revščina in socialna deprivacija starejšega prebivalstva (projekt v okviru Ciljno raziskovalnega programa Konkurenčnost Slovenije 2006-2013 v letu 2006)*. Ljubljana: Inštitut za ekonomsko raziskovanje.
- Sklep o zdravem staranju skozi vse življenje. *Uradni list Evropske Unije*, br. 2012/C 396.
- Teffel, M. (2011). Bringing the young and old together: How to connect international youth work with intergenerational practice. *Working with Older People*, 15(2), 53-57. doi: 10.1108/13663661111144754
- United Nations. (2007). *Intergenerational solidarity: Strengthening economic and social ties*. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Division for Social Policy and Development.
- Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje. (2013). *Statistični podatki: Razmerje med zavarovanci in upokojenci*. Dostupno na http://www.zpiz.si/wps/portal/cognos/msp/razmerje_med_zav_in_upok/razmerje_zavupok_poletih
- Zakon za invalidsko in pokojninsko zavarovanje - 2. *Uradni list RS*, br. 96/2012.

Summary

CHALLENGES OF DEMOGRAPHIC CHANGES AND AN EXAMPLE OF GOOD PRACTICE IN SOCIAL WORK WITH OLDER PEOPLE

Amra Šabić

Faculty of Social Work, University of Ljubljana
Ljubljana, Slovenia

In the last twenty years, demographic changes have put social policy before the challenges of finding alternative ways to ensure the sustainability of the state budget. Challenges of an aging population at the macro level in the countries are mostly resolved through pension reforms and reforms of labour market, which in the current times of economic crisis does not achieve its purpose. Another problem at the micro and mezzo level is the origin of vulnerability, poverty and social exclusion of the elderly, which create the conditions for the formation of stereotypes and prejudices about old people. There is a generational alienation, which in the long term can create increscent of conflict between generations and further deterioration in the quality of life of older people. Many authors see the solution to this situation in the intergenerational cooperation and solidarity among all three generations (young, middle and old generations). Therefore, the aim of this paper is to draw attention to the contribution of the above mentioned risk factors and present a model of intergenerational solidarity through volunteering, developed at the Faculty of Social Work, University of Ljubljana. The main goal of the paper is to show how we can achieve good results in intergenerational collaboration among young and old people through action research with the aim of improving the quality of life. The conclusion offered is the significance of intergenerational volunteering which gives opportunity for collaboration without a large financial investment.

Key words: demographic changes, Welfare State, intergenerational collaboration, researching the needs and responses, community social work and project-work methods.